

ԱՅԼԵՒԱՅԻՔ

ԼՕԶԱՆԻ ԿՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ

ՀԱՆԳՈՅՅԸ

ԵՒ ՀՆԱՐԱՒՈՐ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

(Շար. տես Բազմ. 1927 էջ 319)

ԱՋԱՏԱՌՈՂՈՒԹՅՈՒՆ և լուսամտութիւն տիրողաններուն ներքև պանծացուած ճշմարտութեան հանդէպ թոյլատու ոգին, որ Լօզանի համագումարին ցայտուն նկարագիրը եղած է, յոյժ շարագուշակ նշան մ'է կրօնական ժողովի մը համար, մասնաւոր: Նշան՝ Յայտնեայ ճշմարտութիւնը աշխարհի քարոզելու հնչիւնակութեան պատկեր:

Վասն զի անվիճելի է այս՝ թէ ճշմարտութիւնը եղանակն է միայն անոր իրաւունքն է ու պարտքը քրիստոնէական հաստատութիւններու համար իշխանաբար քարոզել, ճշմարտապէս տիրելով հաւատացեալներու մտքին: Եւ այնպէս որ եկեղեցւոյ քարոզութեան հաւանութիւնը հնազանդութիւն մ'է: Այս իշխանութեան գոյութիւնը եկեղեցւոյ մէջ շատ յայտնի է, Ս. Գրքը և դարաւոր Աւանդութիւնը անոր վկաններն են: Յիսուս Առաքեալներուն ըսաւ. «Երթալը յաշխարհ ամենայն և քարոզեցէ՛ք զաւետարանն ամենայն արարածոց. Որ հաւատայ և մկրտուցի՝ կեցցէ, և որ ոչն հաւատայ դատաւարանցի» (Մր. Ժզ. 15-16): Ուր ոչ մէկ գիշտութիւն կամ համաձայնութիւն քարոզեալ յօդուածներու շուրջ, առաքելական պատգամին հաւանողը և մկրտուողը կը փրկուի, անհաւանը՝ նոյն իսկ մէկ յօդուածին, պիտի դատաւարտուի: Վի՛հ մը կ'անջատէ այսօրինակ առաքելական քարոզութիւնը՝ պարզ ուսուցչի մը կամ Ս. Գրքի մեկնիչի ճառարտութեան. ան՝ իր պարտադրէ իր խօսքը աստուածային հնչիւնակութեան ուժով, իսկ

վերջինս միայն պատճառաբանութեամբ համոզում մը գոյացնելու կը ճգնի. առաջնոյն անհաւանը երկնքի սաստիկ կ'ենթարկուի, ինչպէս նաև հաւատացողը՝ վարձատրութեան, իսկ վերջնոյն համոզումը՝ միայն ըմբռնած ըլլալու արժանիքն ունի, ինչպէս անհաւանը՝ իր ծանծաղամտութեան դատաւարտութիւնը:

Առաքեալներն ալ այլապէս չհասկցան Քրիստոսի այդ խօսքերը: Անոնք իրենց կենդանութեան գործադրեցին նոյն հնչիւնակաւ քարոզութեան իշխանութիւնը, զոր ապա աւանդեցին իրենց յաջորդ պաշտօնակիցներուն: Պօղոս կորնթոսի իր քարոզութեան անհաւաններուն կամ անոր մասին վիճողներուն կը գրէր. «Ձխրհուրդս քակեմք և զամենայն բարձրութիւն հպարտացեալ ի վերայ գիտութեանն Աստուծոյ, և գերեմք զամենայն միտս ի հնազանդութիւն Քրիստոսի. և ի պատրաստի ունիմք խնդրել զվրէժ ամենայն անհնազանդութեան» (Բ. Կոր. Ժ. 5-6): Այսու իր քարոզութեան ոչ միայն հպարտացած մտքերը հպարտակեցնելու այլ և դիմամարտները պատժելու իշխանութիւնը կը սեփականէ: — Նոյն Առաքեալը Տիմոթեայ կը յանձնարարէ ստորք հաւատք մ'ունենալ, «զոր ոմանց մերժեալ յանձանց իւրեանց՝ Եւսեմիոսեանք ի հաւատս (= մոլորեցան), որոց սակի են Հիւմենոս և Ալեքսանդրոս, զոր մատենցի սատանայի՝ զի խրատեցին չնայիոյն»: Այնքան իշխանութիւն իր աւետարանը պարտադրելու մտքերու վրայ որ անոր մէջ չյարատեւողը և օտար դատաւարութիւններու զաւանդողը խստիկ կը պատժէ, որպէս զի զգաստանան և չուրանան ճշմարտութիւնը,

այս է «խրատեցան չհայհոյի»¹։ Նոյն պէս Նզովը կը կարգայ այն ամենուն դէմ, նոյն իսկ անհնարին դիպուածով մը ինքը ըլլայ ան կամ հրեշտակ մը, որ յանդգնէր աւետարանել աւելի քան զոր ինքը քարոզած էր (Պատգ. Ա, 8-9)։

Գիտենք նաև թէ այս առաքելական իշխանութիւնը պիտի տէ՛ն մինչև աշխարհիս վերջը, Եկեղեցին և Աւետարանը Առաքելներով պիտի չփակուէին։ Եւ արդէն բացայայտ է այս Մտթ. իզ. 18-20 նշանաւոր հատուածէն. ուր եկեղեցւոյ աստուածային հիմնադիրը՝ իր ունեցած լիազօր իշխանութիւնը յերկինս և յերկրի Առաքելներուն յանձնած պահուն, իրեն իր գործը մշտնջենարողներուն, կը խոստանայ միանգամայն իր գործակցութիւնը անոր անթերի կատարման համար «մինչև ի կատարած աշխարհի»։ «Վերջին ընթրիքին իրբև կտակ թողած էր անոնց զՀոգին Սուրբ. «Եւ ես աղաչեցից զՀայր և այլ մարիթարիչ տացէ ձեզ, զի ընդ ձեզ քանկեցէ ի յափտանս. զՀոգին ճշմարտութեան» (Թովհ. Ժդ. 16), որ պիտի առաջնորդէ զանոնց առ ամեն ճշմարտութիւն (Ժգ. 13), և պիտի ուսուցանէ զամենայն (Ժգ. 26)։ — Եւ դարձեալ կը տեսնենք Առաքելոց ջանքը յաշնորդութիւն մը ստեղծելու, որոնց ձեռքին իրենց այս իշխանութիւնը. առ այս անվկանդ կոթող կը կազմեն Պողոսի առ Տիմոթէոս զոյգ թղթերը, և Տիտոսինը. (տ. Ա. Տիմ. դ. 6-16. ե. 17-18. գ. 3-5. Բ. Տիմ. դ. 1-5. ևն...)։

Միևնոյն հեղինակութեամբ վարդապետեցին ցարդ համբռն տիեզերական ուղղափառ ժողովները, նիկիականէն մինչև վատիկանեանը։ Եւ որովհետև անոնց Աստուծոյ կենդանի պաշտօնեաններու, յայտ-

նեալ ճշմարտութեան պատգամատուներու խոր գիտակցութիւնը ունէին, իրենց հաստոյ վճիռները Նզովքով կնքեցին և այնպէս վաւերացուցին աստուածատուր ճշմարտութիւնը։ Խորապէս համոզուած էին որ եկեղեցին այս ճշմարտութիւնը համբռն աշխարհի քարոզելու և պարտադրելու պաշտօնէն պահ մ'աւ չէր կարող զաղրիլ, և կամ որ նոյն է կորսնցնել աշխարհի վարդապետի գիտակցութիւնը։ Անոնք Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութեամբ տոգորուած և Աստուծոյ ճշմարտութեան սուրբ նախանձով բորբոքած Հայրապետներ էին, որոնց ոչ մտքի լոյս և ոչ սրտի հուր կը պակսէր. մեզմէ լաւ մըրոնած էին սիրոյ պատուիրանին հետ ճշմարտութեան անշէջ նախանձը հաշտեցնելու եղանակը. լաւ տեղեակ էին թէ համեմաշխուսութեան պատրուակաւ ճշմարտութիւնը ամոքելը կամ անտեսելը կամաւոր մոլորմ'էր. և թէ Աստուծոյ իօսքէն ընդվզողը եղբայրը չէր կարող սիրել։ Ուստի փոխանցուած զայնակղելու հին ուղղափառ Տիեզերականներու վարդապետելու այս աստուածատուր սարսափելի հեղինակութեանէն, տարակուսելու էին Լօզանի համագումարին հիացողները՝ անոր աշխարհի՜ և իցէ յրիստոնեական վարդապետութիւն ուսուցանելու եռախաղախութեան և իշխանութեան։

Այս միայն համարինք կը բաւէ ցրոյց տալու մեր ազգային մամուլին որ Լօզանի 3-21ի հաւաքոյթը շատ հեռի էր ժողով մ'ըլլալէ, թող թէ տիեզերական Զայս շեշտելու պիտի չհարկադրուէինք եթէ հայ թերթերուն և նուրբակներուն հիացումը զմեզ չզարմացնէր։ Արդէն բացման բանախօսը եպս. Պրէնթը բաժնէ էր թէ խորհրդակցութիւն մը (conference) ընելու գումարուած էին միայն ի Լօզան։

1. Տեղւոյս չի վերաբերիլ թէ ոչ երկրորդաբար պատուական տեսակը ճշգրտելը. կարեւորը այս է, որ Առաքելական ճանր պատժի կ'ենթարկէ իր ցարդութենէն ընդվզողը, ինչպէս Նոյնին ենթարկած էր Կորնթոսի յանցապարտը «մասնիկ զայնպիսին սասանայի ի սառակուսի մարմնոյ զի ոգին ապրեաց» Ա. Կոր. և 5.

2. Կամ այդ համագումարի մէջ ոչ մի եկեղեցի կար

զիսակից իր զաւանանք ճշմարտութեան և նոյնը այլոց պարտադրելու իշխանութեան, և կամ եթէ կար անոնցմէ մին որ այդ առաքելութեամբ ճոխացած կը համարէր ինքզինքը, այնու որ իր զաւանութիւնը չէր պարտադրեր, իր ուղղափառութեան զիսակցութենէն և ուղղափառութենէն կը դադրէր։

Այժմ կը մնայ քննել անոր արժէքը իբրեւ համաձայնութեան պարզ համազու- մար մը։ Եւ կրկին տեսակէտներու տակ կարելի է նկատել։ միութեան պահանջած ուղիղ սկզբունքներու հետազոտութեան, ու գործնական արդիւնքներու և հետեանք- ներու մէջ։

Ա. — Եթէ նկատենք Լօզանը եկեղեց- տյ միութեան պահանջած սկզբունքներու հետազոտութեան տեսակէտով, կ'ընդհա- րինք արդէն մեծամեծ շեղումներու ճշմար- տութեան ուղիքն։ Ան սկսաւ միութեան հա- մար հարկաւոր դատաւարան նշուարեան իրա- ւացի պահանջով։ Այս անհրաժեշտ պայմա- նը վարող սկզբունքը սակայն ոչ այնքան յայտնեալ հաւատքին անթերի ամբողջու- թեան շուրջը միանալու անկեղծ կամքը կ'երևի, զոհելով ճշմարտութեան սեղանին առջև ամէն անկախութեան և անձնական տեսակէտներու նախընտրութիւնները, որ- քան ո՛ր է իցէ միութիւն մը գոյացնելու կա- մակայութիւնը, ըստ կարի լայն ու ընդար- ձակ դաւանական կէտերու մէջ, առանց մասնական եկեղեցիներու առանձնական ուղիղ կամ թիւր կարծեաց ընդդիմանալու։ այսու հասարակաց օգուտ մը ձեռք բերե- լու սին յուսով։ Ուստի միութիւն գործ- նական հարցերու մէջ, իրենց գործնական առաւելութեանց, օգուտներուն համար։

Նիւ-Եորքի անկիրգան եպիսկ. Կարո- լու Պրէնթ կ'ըսէր արդէն, յետ նկարա- գրելու եկեղեցեաց ներքին պառակտումով և բախումով իբր իսկ քայքայումը։ « Կը փորձենք համաձայնիլ այն հարցերուն շուրջ որ գործնական կարևորութիւն մը- նին »¹, միևնոյն ուղիղութիւնը կարենալ ներշնչելու համար մեր ճորտգիշներուն « պատերազմի և խաղաղութեան, քրիստո- նէական ամուսնութեան յատուկ նկարա- գրին, Գրիստոսի ընկերային իրաւունքնե- րուն, և Եկեղեցւոյ անդրազգային բնոյթին,

հիմնական խնդիրներուն »։ Իսկ Կլուչէսթրի եպիսկ. Տրթ. Հիտլէմ հետեեալը յայտա- բարեց. « Եկեղեցւոյ միութիւնը հաւատոյ միութիւն մը պէտք է ըլլայ, միութիւն խորհուրդներու մէջ և միութիւն պաշտո- նէութեան մէջ » (Ժամանակ 15 օգ.)։ « Պարզ դաշնակցութիւն մը պէտք չէ ըլ- լայ, ոչ ալ զանազան մարմիններու բազ- կացութիւն »։ Բայց թէ ինչ կ'իմանար այսու, հաւ հոս կ'ամփոփեմ, բացառիկ ներութեան և պատրող շեշտին համար։

1. Հաւատքի միութեան հիմը Ս. Գիրքն է և Առաքելական ու Նիկիոյ հանգանակը, բայց որովհետև « ոչ հանգանակին և ոչ Ս. Գրքին է որ կը հաւատանք, այլ այն հաւատքին (== զաղափարին, ճշմարտու- թեան) զոր անոնք կ'ուսուցանեն »։ Ուստի « կապուած չենք անոնց իբրեւ ներշնչման մասնաւոր տեսութեան մը, և հանգանակ- ները կ'ընդունինք ոչ իբրեւ անխալա- կան, անյեղի վաւերաթուղթեր, այլ որ- պէս աւանդական արտայայտութիւն հաւատոյ ի Գրիստոս »։ Հետեաբար « պէտք է որ միանայինք հիմնական յայտնութեանը վրայ իրականութեան, որ կու գայ մեզ Գրիստոսով և բնաւ չպարտադրէինք իբրեւ անհրաժեշտութիւն փրկութեան, ո՛ր և է յա- նձրածական մեկնութիւն կամ պարզաբա- նութիւն »։

2. Իսկ խորհուրդներու մասին միու- թիւնը կը պարտադրէ միայն անոնց՝ ըն- դունելութիւնը մկրտութեան և Ս. Հաղոր- դութեան՝, բայց ոչ « մասնաւոր հաւատ մը խորհուրդներու վերաբերմամբ, և պիտի չարգիլէ ոչ մէկ մասնաւոր հաւատք։ Ին- յարանկիտ երկրպագուն պիտի ընդունի խոր- հուրդը այն նշանակութեամբ զոր ինքն կ'ըն- ծայէ անոր »։

3. Իսկ երբորդ միութիւնը պաշտօնեա- րեան է, որուն աստուածային հիմնարկու- թիւնը կ'ընդունի, բայց կ'ըսէ. « Եւ չեմ

1. Ուրիշ չի ճանչար. Ինչպէս նաև Սիոնի յիշեալ իմպարզականը։ Ինչ չափաւորութիւն Յօշն Օրթոտոքս Կեղեցւոյն բռնած զիբքին հետ. անոնք Ինչպէս 1559ին, Միւնսթրաթն ներկայացուած Ազգասոյի դատաւարան

պատասխանած էին « Թէ մեր ուղղափառ եկեղեցւոյն խոր- հուրդները եօթն են », նոյնը 1927ին ալ կրկնեցին Լօ- զանի մէջ։ Մինչ մերք՝ մինչև երկու թիւն թշնամ ուրա- ցութեամբ Լուսաւորէի և Ներսէսներու ընդ հաւատքին։

կասկածիլ որ այս միութիւնը նշանակէ աւանդական ձեռք ընդունելութիւնը, եպիսկոպոսութեան և եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան» և թէ կարելի չէ ըսել «մեր ձեռնադրութիւնը վաւերական է և ձերբինը ոչ» կամ «մենք յաջորդութիւն ունինք իսկ դուք ոչ»։ Միակ կատարեալ ձեռնադրութիւնը այն պիտի ըլլայ որ տրուած է միացեալ եկեղեցւոյ կողմէ, և որովհետեւ եկեղեցին բաժնուած է, բոլոր կարգերն ալ անկանոն են և ոչ մէկ յաջորդութիւն կատարեալ է» (տ. Ժամանակ օգ. 16)։

Իսկ կալուիրականները հիմնովին անհնարին հռչակեցին դաւանական նոյնութիւնը։ Տըթ. Ատուֆ Տէյլման նոյնը ըսած է. «Որքան ջանք տարուի միութիւն ստեղծելու դաւանական կէտերու վրայ այնքան իրարմէ պիտի հեռանանք» (տ. Ապագայ 20 օգ.)։ Գծաբխտաբար մերձաւոր են, մերթ ալ նոյն, հայ նուիրականներու և մասնուրարտայայտութիւնները այս մասին։

Տր. Ղևոնդ Եպս. Խուրեան իր մէկ տեսակցութեան մէջ մտածողութեան և հաստքի բարեկամի շորչը միտքիս մը դժուարին կը նկատէ, ինչ որ և նիկիոյ ժողովին համար ալ դժուար եղած է, կ'ըսէ (տ. Ժամ. օգ. 14)։

Եւ Տր. Գր. եպ. Պալաքեան կ'ըսէր. «Մենք պէտք չունինք միութեան հասնելու համար ամենուն պարտաւորել միօրինակ աստուածաբանութիւն և փիլիսոփայութիւն։ Միութեան մէկ ճամբայ կայ միայն, համագործակցութիւն։ Ի զուր է փնտռել հաւատոյ միակ հանգանակ մը բոլոր եկեղեցիներու միութեան իբր խորհրդանիշ»։ Ունինք Քրիստոսի վերջին կտակը «Իբեցէք զմիմեանս»։ Եւ կը գոհանայ այն միութեամբ որ փրկէ զմեզ համաշխարհային պատերազմներէ և բարօրութիւն մը շնորհէ։ (Ապագայ օգ. 27)։

Ինչ որ ասոնց քով ընդհանուր և տարւտամ կերպով ըսուած է, Սիոնի խմբագիրը արդէն պարզած էր. «Իւրաքանչիւր եկեղեցի թող պահէ իր համոզումը, իր հաստքը, իր ինքնուրոյնութիւնը, բայց միանա

զամայն յարգէ միւս եկեղեցիներու համոզումը, հաստքը, ինքնուրոյնութիւնը, որպէս զի եկեղեցիները զօրանան ներքսպէս, և կարող ըլլան ամէնքը միասին համագործակցաբար... կոռուլ ընդդէմ անհաւատութեան, և ընդդէմ ոչ—քրիստոնեայ դրութիւններու որք թշնամի են քրիստոնէութեան»։ (Սիոն. Յուլ. Օգ. էջ 194.)—

Անժխտելի է որ Համագումարի այլազան անդամներու տարածայն տեսութեանց մէջ տիրող դեր մը կատարած է դաւանական միութեան հարկը եկեղեցւոյ միութեան համար, մասնաւոր տեսարեցին քարոզութեան ասպարէզին վրայ, և առ այս սահմանուած Յանձնախումբի եղբակցութիւններէն է. «Մէկ հասարակաց հաւատք ու աւետարան համօրէն աշխարհի»։ Սակայն միութեան առաջարկին հիմը կամ խնդրոյն մեկնակէտը սխալ է. ան փոխանակ ծայր տալու հետեւեալ սկզբունքէն. «Քրիստոսի եկեղեցին մի է, ուստի ո՞րն է իր ներքին այս միութեան իսկական պայմանը» այսպէս կը մեկնի. «Եկեղեցիներու բաժանեալ վիճակը քայքայիչ դեր մը կը կատարէ, ուստի ո՞րն է միութեան մը հնարաւոր կերպը՝ որով այս անտեսութիւնները բարձուին»։ Առաջին ուղին միայն ճշմարիտ միութեան կրնայ հասցնել, երկրորդը անել անապատի մը մէջ կը թափառեցնէ։ Առաջինը՝ զանազան մասնակցութիւններու սխալ տեսութիւնները կ'ուղղէ ու նորուն մերձեցում մը կը ստեղծէ, իսկ երկրորդը՝ օտար և անման տարրերու մէջ խառնուրդ մը արտադրելով յաճախ կը քայքայէ մասնական ճշմարտութիւնները, ոմանց քով վաղուց միացած աւանդական առկայծ լոյսը կը շիջուցանէ։ Հռուկ եկեղեցւոյ ճշմարիտ միութեան չի հասցնել, քանի որ ճշմարտութիւնը ստորագրագուած է գործնական շահերուն և բարօրութեան։ Եւ ո՞վ չի նշմարել վերոյիշեալ տեսութիւններու և առաջարկութեանց մէջ, օգտապաշտութեան (pragmatisme) ազդեցութիւնը, այս է այն լոյսը որ նոր աշխարհէն կը ծագի, իբրեւ թէ եկեղեցւոյ միութիւնը տիրողապէս կարեւոր

չբլար բայց եթէ իր քարօրիչ ազդեցութեան համար և ոչ ինքնին ձգարտութեան, իրը թէ Յաւիտենական ճշմարտութիւնը՝ որ աշխարհի յայտնուեցաւ, արժանի չբլար մարդկութեան մտքերը միացնելու և անոնց տիրանալու, և եկեղեցիները բաւականանալ կարենային համագործակցական միութեամբ մը, որով փոխանակ իւրաքու հօտը յափշտակել ջանալու, ջրիստոնեայ աշխարհի վերանորոգման հարցով ու անհաւատներու դարձով զբաղէին, իայց ո՞ր հաւատքին կապելու են զանոնք. — քստ կամ, նոյն իսկ ոչ մի հաւատքին, քանի որ դաւանութիւնը երկրորդական կարեւորութիւն մ'ունի։ Արդէն սոյն կեղծ դրութեան հիմնադիրը, William James գրած էր. «Աստուծոյ ինքնութիւնը, հարկաւորութիւնը, աննիւթականութիւնը, պարզութիւնը, անհատականութիւնը ևն... ամենաբաւականութիւնը, ինքնիրեն սէը և բացարձակ երջանկութիւնը, ինչ օգուտ ու երիւստոյն այս ամեն ստորոգելիները մարդոս կենսերին համար։ Երբ անոնք մեր կենցաղին վրայ ոչ մի փոփոխումն իր քերեմ. ի՞նչ կ'օգնէ կրօնական ըմբռնումին քէ անոնք ձգարտ իսկ մարդ ըլլան» ։

Այս եղաւ Լօզանի ուղղութիւնը, որուն տրամաբանական հետևանքն են վերոյիշեալ այն որոշումները, որոնց յանգած է։ Նոյնը եղած է դժբախտաբար նաև հայ մտածելակերպի առանցքը։ Միութիւն՝ միութեան համար, եկեղեցւոյ համար. և եկեղեցին՝ մարդկութեան ներկայ բարօրութեան համար, և բարօրութիւնն ալ ինքնիրեն համար։ Միջոցները այլևս վախճանի դեր կը կատարեն։ Յաւիտենական ճշմարտութիւնը, Անոր իրաւունքները ձրագրէն դուրս են, իբրև հինցած մտայնութիւններու գիւտ։ Սիր, միտքի, համերայնութիւն ի ջնաս ճշմարտութեան. ահա արդի լուրը։ Եւ այս մոլեռանդ և ոչ բանաւոր սիրոյ հալոցին մէջ հաւատքի նկատմամբ անհեթեթ հակասութիւններ

հնչեաւ կը ձուլուին։ Աստուած երրորդութիւն է կամ ոչ, Գրիստոս Աստուած է կամ սոսկ մարդ, երկու բնութիւն ունի ի մի անձին, կամ երկու անձ կամ մի բնութիւն. եկեղեցին մի է կամ ո՞չ, խորհուրդները թուով եօթն են կամ նոյն իսկ երկու, մինչև իսկ մի, կամ ոչինչ. մկրտութիւնը սրբութեան աւագան մ'է, կամ ոչ, Ս. Հաղորդութիւնը Յիսուսի մարմինն է գոյացափոխութեան խորհուրդով՝ կամ ոչ, սոսկ հաց մ'է, կամ Յիսուսի մարմինն պատկերն ու խորհրդանշը ևն... Այս ամէն հակասութիւններն ալ ճշմարիտ են, իւրաքանչիւր ջրիստոնեայ կրնայ հաւանածը զրկել ու դաւանիլ, որովհետև որոշուած է. — Զիջողութիւն ո՞ր է իցէ եկեղեցւոյ ո՞ր է դաւանանքին, զաղափարին, մատակարարուած խորհուրդներուն, քանի որ ամէնն ալ ի վերջոյ Ս. Հոգւոյ թեմադրութեամբ և գործակցութեամբ կը կատարուին. — Թէ ո՞րքան ջրիստոնէութիւն կը մնայ հոս և ո՞րքան անջրպետ հրէական կամ մահմադական մտածութեան հասնելու, թո՞ղ այդ սկզբունքներու հաւատացողներու խիղճը վկայէ։

Այս սխալ սկզբան հետևանքով՝ թէ՛ Համագումարին վերոյիշեալ որոշումները՝ և թէ՛ ատաղարկուած տեսութիւնները զուգը են եկեղեցւոյ միութեան պայմաններու ողջամիտ գիտութեան։ Այս ազդեցութիւնը միայն կրնայ լիով բացատրել այնքան արտառոց տարածայնութիւնները և անյաջող ելքը ուր յանգեցաւ Համագումարը։

(Շարունակելի)

Հ. ԿԱՐՈՊԵՏ ԱՍՏԱՌՆԻ

ԽԱԹԹԻ ԵՐԿԻՐ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«ԲՈՎԱՆՔ»-ի պատասխան խմբագրութեան

Զեր թանկարժէք ամսագրի Յուլիսի համարին մէջ Պր. Յակոբ Գրիգոր ուղարկութիւն կը հրաւիրէր «Կոչնակ»-ի մէջ իմ հրատարակած խաթթի արձանագրութեանց վրայ, և այդ էջերէն վեր կը խնէր մի քանի սխալներ։ Պր. Յակոբ Գրիգորի այս եռանդուն հետախուզութիւնները կ'ապացուցանեն անոր հետաքրքրութիւնը նախանայական պատմութեան և անոր յարակից բոլոր խնդիրների մասին որոնք կը թուին գրաւ

1. Խ. Expérience religieuse, trad. Abauzit, Alcan, 1906, p. 326.

2. Խ. Բագմ. 1927. Թ. 10. էջ 819.